

ЗАПОЗИЧЕННЯ З ІНШИХ МОВ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ НОМІНАЦІЇ В ДІЛЯНЦІ БУКОВИНСЬКИХ ДІАЛЕКТНИХ НАЗВ ХВОРОБ

Ольга СТРИЖАКОВСЬКА

кандидат філологічних наук, заступник директора
з навчально-виховної роботи Чернівецького медичного коледжу
Буковинського державного медичного університету
(Україна, Чернівці).

E-mail: olgastr4@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-4903-4503

У статті комплексно проаналізовано способи й засоби номінації хвороб у буковинських говірках – зазначено, що лексеми на позначення хвороб репрезентують усі основні способи номінації, зокрема афіксальне словотворення (передовсім суфіксальне), словоскладання й основокладання, семантичні переноси, запозичення з інших мов та складені найменування.

Охарактеризовано один із способів номінації в ділянці буковинських діалектних назв хвороб – запозичення з інших мов. Поява їх зумовлена низкою чинників, серед яких найважливішими є історичні, соціально-економічні, політичні й культурні умови розвитку Буковини, контакти говірок з різними мовами, діалектне сусідство, вплив офіційної медичної термінології на систему буковинських діалектних назв хвороб. Без історичного словника української мови та історичних словників окремих діалектів важко говорити про час запозичення слів із інших мов у буковинські говірки. Проте фіксація запозичених лексем у писемних пам'ятках та лексикографічних джерелах української мови дає підстави для виділення старих, давніх запозичень і нових, які недавно появились у говірковому мовленні.

Новіші запозичення у буковинські говірки увійшли із новітнього українського медичного дискурсу, який постав унаслідок розвитку медичної науки та широкого розгортання мережі лікувальних закладів. Саме через комунікацію лікарів, носіїв офіційної медичної термінології, з пацієнтами-діалектоносіями відбувається абсорбція говірковим мовленням наукових термінів медицини, що можна охарактеризувати як певну тенденцію розвитку й функціонування сучасної народної медичної лексики.

Аналіз буковинських діалектних назв хвороб людей засвідчив, що серед запозичень є безпосередні та опосередковані іншими мовами, зазвичай суміжними з буковинськими говірками.

Зафіксовано запозичення із грецької, латинської, румунської, російської, польської, німецької, французької, італійської, чеської, турецької мов.

Ключові слова: назви хвороб, буковинські говірки, номен, способи номінації, запозичення, медична термінологія.

Постановка проблеми. Вивчення буковинських говірок, у яких збереглося чимало відмінностей від літературної мови, залишається одним із актуальних завдань української діалектології. До недостатньо досліджених

тематичних груп лексики належать лексеми на позначення назв хвороб, своєрідною особливістю яких є те, що в них простежується їх найтісніший зв'язок з життям народу, його історією. Багато з цих назв історично і семантично співвідносні не тільки в межах певної групи говорів чи окремої мови, але й у межах споріднених і навіть неспоріднених мов.

Попри те, що діалектні назви хвороб окремих ареалів досліджені Я. Вакалюк – Івано-Франківщина, В. Баденкова – Північне Причорномор'я, В. Мойсієнко – Полісся, А. Берестова – Слобожанщина, О. Вікторіна – Дніпро-Бузьке межиріччя, народні назви хвороб на Буковині ще не були предметом комплексного діалектологічного вивчення. Відомі тільки тези доповіді на науковій конференції В. Прокопенко «Назви хвороб, способів їх лікування та лікувальних установ у буковинських говірках» та несистемна фіксація окремих буковинських діалектних назв хвороб у лексикографічних джерелах.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю для мовознавства даних про склад, структурно-семантичні, етимологічні, словотвірні характеристики та особливості функціонування лексики на позначення захворювань у буковинських говірках і відсутністю спеціальних лінгвістичних досліджень місцевих назв хвороб, поширених на Буковині.

Метою дослідження є комплексний аналіз одного із способів номінації в ділянці буковинських діалектних назв хвороб – запозичення з інших мов та особливостей їх функціонування на території Чернівецької області.

Виклад основного матеріалу. Народна медична лексика Буковини, зокрема лексеми на позначення хвороб, репрезентують різні способи номінації. Як відомо, для української мови, як, зрештою, й для інших мов, характерні п'ять основних способів номінації, зокрема, афіксальне словотворення, словоскладання й основоскладання, запозичення з інших мов, семантичні переноси та складені найменування. Всі вони задіяні в процесі становлення буковинських назв хвороб. Однак, як справедливо відзначають дослідники, специфіка словника чи якоїсь його частини формується не індивідуальним набором способів найменування, бо вони властиві практично всім мовам, як їх вагою, співвідношенням у межах лексико-семантичної системи певної мови. «Своєрідність конкретно-мовної системи номінативних засобів (і відповідно системи номінативних одиниць) зумовлюються перевагою одних способів номінації над іншими, їх більшою чи меншою продуктивністю в даній мові взагалі; їх стилістичною маркованістю, функціонуванням в межах того чи іншого функціонального стилю або мовної підсистеми; їх тяжінням до тієї чи іншої поняттєвої зони, зв'язком певних типів найменувань із різними ділянками позамовної дійсності» [3, 46].

Одним із важливих способів номінації в ділянці буковинських діалектних назв хвороб є запозичення з інших мов. Поява їх у буковинських говірках зумовлена низкою чинників, серед яких найважливішим є історичні, соціально-економічні, політичні й культурні умови розвитку Буковини, контакти говірок із різними мовами, діалектне сусідство, вплив офіційної медичної термінології на систему буковинських діалектних назв

хвороб. Без історичного словника української мови та історичних словників окремих діалектів важко говорити про час запозичення слів із інших мов у буковинські говірки. Проте фіксація запозичених лексем у писемних пам'ятках та лексикографічних джерелах української мови дає підстави для виділення старих, давніх запозичень і нових, які недавно появились у говірковому мовленні. До давніх запозичень можна віднести, наприклад, *хо'ле'ра*, *ф'ранца*, *ганг'рена* та ін., які здавна фіксуються староукраїнськими словниками, лікарськими порадами XVI–XVIII ст. Водночас такі запозичення, як *ге'на'тит*, *ка'тарі* под., за часом входження в українську лексико-семантичну систему належать до новіших запозичень, вони функціонують, починаючи найдалі з минулого століття. Такі назви хвороб у буковинські говірки увійшли із новітнього українського медичного дискурсу, який постав унаслідок розвитку медичної науки та широкого розгортання мережі лікувальних закладів. Саме через комунікацію лікарів, носіїв офіційної медичної термінології, з пацієнтами-діалектоносіями відбувається абсорбція говірковим мовленням наукових термінів медицини, що можна охарактеризувати як певну тенденцію розвитку й функціонування сучасної народної медичної лексики. У говірках наукові медичні терміни зазнають певних видозмін, передовсім звукових, що зумовлено фонетичними особливостями буковинських говірок, адаптацією літературного номена до фонетичної системи говірки, що не виключає функціонування у говірці нормативної лексеми.

Аналіз буковинських діалектних назв хвороб людей засвідчив, що серед запозичень є безпосередні та опосередковані іншими мовами, зазвичай суміжними з буковинськими говірками. Так, назва *катар* 'нежить' походить з медичної латини, див. *catarrhus*, що, своєю чергою зводиться до грецького *χαταρροος* 'стікання, катар, нежить'. Однак в українській мові вона появилася не безпосередньо з грецької чи латинської мови, а з західноєвропейських мов – німецької, французької (ЕСУМ, II, 402). Номен *гастрит* в українську мову потрапив через посередництво російської мови з французької. Французьке *gastrite* походить із ново латинського *gastritis*, в основі якого грецьке слово *γαστήρ* 'живіт, шлунок' (ЕСУМ, I, 480).

У цілому в межах буковинських діалектних назв хвороб виявлено чужомовні запозичення із таких мов:

– із грецької: *'астма* 'ядуха', *ге'на'тит* 'запалення печінки', *цис'тит* 'запалення слизової оболонки сечового міхура', *ри'н'ім* 'нежить', *к'іс'та* 'кіста', *д'іа'бет* 'цукрова хвороба', *скле'роз* 'склероз', *д'іа'тез* 'діатез', *дизе'нте'р'ія* 'дизентерія';

– із латинської: *'канце'р* 'рак' і калька *рак*, *апе'нди'ц'ім* 'запалення апендикса', *ре'ума'тизм* 'ревматизм', *л'ум'баго* 'радикуліт', *кон'вул'с'ія* 'епілепсія', *'л'іуїс* 'сифіліс', *кон'юнк'тив'ім* 'запалення кон'юнктиви'; в тому числі з новолатинської – *радику'л'ім* 'радикуліт', *'сиф'іліс* 'сифіліс', *тиф* 'тиф', *скарла'тина* 'скарлатина' (за посередництвом італійської або французької мови), *гоно'рея* 'гонорея' (можливо, за посередництвом польської мови);

– із румунської *пант'і'шор* 'молочниця', *ге'лбе'нер* 'жовтуха', *вар'і'яла* 'віспа', *'гуша* 'зоб', *унваге'нац'ія* 'заворот кишок', *бе'шиха*

‘рожа’, *офт’іка* ‘туберкульоз’, *дж’іг’ірайа* ‘коліт’, *роф’іа* ‘діатез’, пор. також форми слів *амне’д’і’ц’іте*, *апне’нди’чита* ‘апендицит’, *гр’іне’*, *гр’іна* ‘грип’;

– із польської: *франца* ‘сифіліс’, *пархи* ‘парша’, *наг’н’оток*, *на’н’оток* ‘мозоля’, *хол’е’ра* ‘холера’, *п’рал’із’* ‘параліч’;

– із російської: *дау’л’ен’іє’* ‘гіпертонія’, *беше’нство* ‘сказ’, *іазва* ‘виразка шлунка’, *у’шиб’* ‘вивих’, *ве’с’нушки* ‘веснянки’, *о’т’ок* ‘пухлина’, *че’сотка* ‘короста’, *нагно’йен’іє’* ‘панарицій’, *роз’т’а’жен’іє’* ‘вивих’, *бруш’н’ак* ‘черевний тиф’;

– із німецької: *трипе’р* ‘гонорея’, *бе’рко’л’оз’* ‘туберкульоз’, *бранк*, *м’іл’б’ранк* ‘гангрена’;

– із французької: *кокл’уш* ‘коклюш’, *гр’іп* ‘грип’;

– із західноєвропейських: *ка’тар* ‘нежить’, *сир’кома* ‘саркома’, *тромб* ‘тромб’, *ката’ракта* ‘більмо’;

– із італійської: *мал’а’р’іа* ‘малярія’;

– із чеської: *л’ідвиц’і* ‘радикуліт’;

– із турецької: *чу’ма* ‘малярія’.

Серед запозичених номінацій хвороб у буковинських говірках засвідчено низку складених найменувань, які в говіркове мовлення потрапили порівняно недавно з російськомовного медичного дискурсу, зокрема *воспа’л’ен’іє’* *ока* ‘кон’юнктивіт’, *воспа’л’ен’е’* *матки* ‘захворювання матки’, *воспа’л’ен’іє’* *гру’д’і* ‘грудниця, мастит’, *ро’диме’* *п’ят’но* ‘родимка’, *воспа’л’ен’іє’* *горла* ‘ангіна’, *бол’не* *горло* ‘ангіна’, *бр’уш’ний тиф* ‘черевний тиф’, *воспа’л’ен’е’* *ки’шок* ‘коліт’, *бол’н’і* *почки* ‘нефрит’, *воспа’л’ен’іє’* *почок* ‘нефрит’, *кровол’і’ян’іє’* *у мозг* ‘крововилив у мозок’, *іазва же’луд’ка* ‘виразка шлунка’, *воспа’лен’е’* *залоз’* ‘гідраденіт’, *бол’езн’* *л’оз’ких* ‘пневмонія’, *воспа’л’ен’іє’* *л’оз’к’іх* ‘пневмонія’, *сахарний д’іа’бет* ‘діабет’, *ви’соке’* *дав’л’ен’іє’* ‘гіпертонія’, *вос’пален’* *а мочо’вого* ‘цистит’, *воспа’л’ен’е’* *жо’луд’ка* ‘гастрит’.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, помітний пласт назв хвороб, що поширені на Буковині, становлять запозичення з інших мов, що зумовлено історичними, політичними й культурними умовами розвитку краю, контактуванням буковинських говірок із різними мовами, впливом офіційної медичної термінології на діалектне мовлення. Зафіксовано запозичення із грецької, латинської, румунської, російської, польської, німецької, французької, італійської, чеської, турецької мов.

Результати проведеного дослідження є важливими для розв’язання низки теоретичних проблем сучасної діалектології. Вони відкривають перспективу для подальших студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуйванюк Н. В. Словник буковинських говірок у контексті загальноукраїнської діалектної лексикології та лексикографії. *Словник буковинських говірок*. Чернівці, 2005. С. 6–10.

2. Дидик-Меуш Г. М. Тематична група «назви хвороб людей» як об’єкт лінгвістичних студій. *Мовознавчі студії*. Львів, 2002. С. 102–108.

3. Журавльов А. Ф. Технічні можливості російської мови у сфері предметної номінації (Способи номінації в сучасній російській мові). Москва, 1982.

4. Українська мова : енциклопедія. Київ, 2004. 824 с.
5. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ, 1982–2012. Т. 1–6.

REFERENCES

1. Huyvanyuk, N. B. (2005) «Dictionary of Bukovinian dialects» in the context of All-Ukrainian dialectal lexicology and lexicography. Dictionary of Bukovinian dialects. Chernivtsi. 6–10. [in Ukrainian].
2. Didyk-Meush, H. M. (2002) Thematic group of «human disease names» as an object of linguistic studies. Linguistic Studies. Lviv, 2002. 102–108. [in Ukrainian].
3. Zhuravlyov, A. F. (1982). Technical capabilities of the Russian language in the field of subject nomination (Methods of nomination in the modern Russian language). Moscow. [in Russian].
4. Ukrainian language: Encyclopedia. Kiev, 2004. 824 p. [in Ukrainian].
5. The etymological dictionary of the Ukrainian language: in. 7 vol. 1982–2012. Vol.1–6. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

BORROWINGS FROM OTHER LANGUAGES AS A WAY OF NOMINATION OF THE BUKOVYNIAN DIALECTAL NAMES OF DISEASES

Olga STRYZHAKOV'S'KA

*Candidate of Philology, Associate Professor, head's assistant
from the educational work of Chernivtsi Medical College*

Bukovina State Medical University

(Ukraine, Chernivtsi).

E-mail: olgastr4@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-4903-4503

The article analyzes the methods and means of nominating diseases in Bukovynian dialects. It is stated that the names of the diseases comprise all the main methods of nomination, in particular affixal word-formation 'first of all suffixal', word-laying and foundation, semantic transfers, borrowings from other languages and compiled names.

One of the methods of nomination in the Bukovynian dialectal names of diseases is borrowings from other languages. Their emergence is due to a number of factors. The most important ones are the historical, socio-economic, political and cultural conditions of development of Bukovyna, contacts of dialects with different languages, dialectal neighborhood, influence of official medical terminology on the system of Bukovynian dialectal names of diseases.

It is difficult to speak about the time of borrowings from other languages into Bukovyna dialects without a historical dictionary of the Ukrainian language and historical dialect dictionaries. However the fixation of borrowed tokens in written memos and lexicographic sources of the Ukrainian language gives grounds for highlighting the old borrowings and new ones that have recently appeared in spoken language.

More recent borrowing from the Bukovyna dialect has come from the latest Ukrainian medical discourse that has emerged as a result of the development of medical science and the widespread network of medical institutions. It is through the communication of physicians who are the official medical terminology carriers with patients that absorption of scientific medical terms by everyday speech occurs, which can be characterized as a certain tendency of development and functioning of modern folk medical vocabulary.

An analysis of the Bukovynian dialectal names of people's illnesses revealed that borrowings are direct and indirect in other languages, usually related to Bukovynian dialects.

Borrowings from Greek, Latin, Romanian, Russian, Polish, German, French, Italian, Czech, Turkish have been recorded.

Key words: *names of diseases, Bukovynian dialects, nomin, ways of nomination, borrowings, medical terminology.*

Статтю подано до редколегії 23.10.2019.